

O'zbekiston Milliy axborot agentligi
O'zA Ilm-fan bo'limi

Elektron jurnal
2025-yil fevral soni №2 (64)

Toshkent-2025

MUNDARIJA

Iqtisodiyot

A.T.MIRZAYEV, T.N.PARDAYEV, S.Sh.TURSINOVA. Oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashda bojxona bojlarini qo'llashni takomillashtirishning ayrim masalalari.....	3
H.I.TUXTACINOV. Ўзбекистондаги B2B маркетинги: тенденциялар, кийинчиликлар ва стратегик ёндашувлар.....	14
D.R.SADIKOVA, F.K.RAXMATOV. Qayta tiklanuvchi energiya manbalarini mahalliy lashtirish va ulardan foydalanishning iqtisodiy masalalari.....	19

Yuridik

S.QODIRALIYEV. O'zbekiston Respublikasida advokatlarga nisbatan qo'llaniladigan intizomiy jazo choralari takomillashtirish	27
A.A.SHAMSHIYEV. Jinoiy faoliyatdan olingan daromadlarni legallashtirishning o'ziga xos xususiyatlari.....	32
Ш.РАҲМОНОВ. Хужжатларни сохталаштириш жинояти тушунчаси ва унинг мазмун-моҳияти	39

Filologiya

Г.А.ЖУРАЕВА. Ўзбек болалар шеърлятида ҳажвий-мажозий поэтик образ такомилли	47
М.АБДУЛЛАЕВА. Туркийча “Жир” жанри ҳақида	54
D.B.ALIQULOVA. Ferdinand Dyushen romanlari syujetida psixologik tasvir tipologiyasi	59
Z.E.BEKMURADOVA. O'zbek va fransuz tillari mikro va makro kontekstidagi xiazmlarning badiiy tahlili	66
Z.H.TO'YCHIYEV. Religionimlar tizimida sinonimiya hodisasi	72
М.А.АБДУРАХМОНОВА. Тилшуносликда модаллик категорияси, модал сўзлар ва модал иборалар хусусида илмий назариялар талқини.....	78
G.N.IMOMQULOVA. Said Ahmadning “yalpiz hidi” hikoyasida inson va muhit talqini	83
C.Y.ALIJOHONOVA. Келажак журналистикаси: эссе ва сунъий интеллект	89
U.I.QODIROVA. Media savodxonlikni oshirish va dezinformatsiyaga qarshi kurashda faktlarni tekshiruvchi saytlarining roli	95
H.T.ERMATOV. XXI asr axborot muhitida transformatsiya jarayonlari va unda matbuotning ishtiroki	101
S.S.SHAMSHADDINOVA. Atrof-muhitning tabiiy-geografik xususiyatini ko'rsatuvchi toponimlar (Qo'ng'iroq tumani toponimlari misolida).....	110

O'ZBEK VA FRANSUZ TILLARI MIKRO VA MAKRO KONTEKSTIDAGI XIAZMLARNING BADIY TAHLILI

Zebiniso Erkinovna BEKMURADOVA

dotsent v.b.

filologiya fanlari bo'yicha (PhD) falsafa doktori

Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv

va texnologiyalar universiteti

Toshkent, O'zbekiston

e-mail: bekmurodovazebiniso4@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada xiazm stilistik figurasining mikro va makro matnlarda qo'llanilishi tahlil qilinadi. Xiazm – bu nutq va adabiyotda iboralar yoki so'zlarning teskari tartibda joylashishini anglatadi, bu esa simmetriya, ritm va ma'no kuchaytirishga xizmat qiladi. Mikro matnlarda xiazm qisqa va aniq ifodalarda ishlatiladi, asosan hissiy ta'sir yoki estetik maqsadlarda qo'llaniladi. Matnda xiazmning badiiy va rasmiy nutqdagi roli, uning matnlarda qanday ta'sir yaratishi haqida misollar keltirilgan. Xiazmning mikro va makro matnlarda ishlatilishi, ularning o'quvchi yoki tinglovchiga qanday ta'sir qilishi aniqlangan.

Tayanch so'zlar: xiazm, stilistik figura, mikro matn, makro matn, ritm, simmetriya, qarama-qarshilik, ma'no, adabiyot, nutq san'ati.

ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ АНАЛИЗ ХИАЗМ В МИКРО- И МАКРОКОНТЕКСТЕ УЗБЕКСКОГО И ФРАНЦУЗСКОГО ЯЗЫКОВ

Зебинисо Эркиновна БЕКМУРАДОВА

и.о. доцент

Доктор философии (PhD) по филологическим наукам

Ташкентский международный университет

финансового менеджмента и технологий

Ташкент, Узбекистан

e-mail: bekmurodovazebiniso4@gmail.com

Аннотация

В статье анализируется использование стилистической фигуры хиазма в микро- и макротекстах. Хиазм — это обратное расположение фраз или слов в речи и литературе, которое служит для усиления симметрии, ритма и смысла. В макротекстах хиазм используется в кратких и точных выражениях, в основном для эмоционального воздействия или в эстетических целях. В статье приводятся примеры роли хиазма в художественной и официальной речи, а также того, как он создает эффект в текстах. Использование хиазма в микро- и макротекстах направлено на определение того, как они воздействуют на читателя или слушателя.

Ключевые слова: хиазм, стилистическая фигура, микротекст, макротекст, ритм, симметрия, оппозиция, смысл, литература, риторика.

Xiazm – bu tilshunoslikning eng maftunkor stilistik figurasi bo‘lib, asosan so‘z yoki iboralarning bir-biriga teskari tartibda joylashishi bilan ajralib turadi. Xiazmda har bir ibora yoki so‘z ketma-ket ikki qismga bo‘linadi va ular o‘zaro teskari tartibda joylashadi, bu esa ma’lum bir ohangdorlikni yoki emotsiyani hosil qiladi. “Xiazm – antitetik (qarshi qo‘yish) parallelizmning stilistik figurasidir: ikkita parallel bo‘laklarning qismlari ularda quyidagi ketma-ketlikda joylashadi: AB – B1A1 (Do‘stga dushman bo‘lish oson, dushmanga do‘st bo‘lish qiyin).

Xiazm strukturasi alohida sintaktik parallelizm usuliga tegishli. Ba’zida xiazmga sintaktik parallelizmning bir turi sifatida qaraladi: Nazmiy nutq uchun teskari parallelizm holatlari xarakterli bo‘lib, unda ikkinchi qism konstruksiyasining tarkibiy elementlari birinchi qismnikiga nisbatan teskari tartibda joylashadi.

Xiazm maksimal stilistik erkinlikka ega. Uni stilistikaning barcha nutq shakllarida uchratish mumkin. Ushbu chegarada unga janr, kompozitsion va tematik ziddiyatlar mutlaqo begona. Xiazm nafaqat nasrda aksariyat hollarda nazmda qo‘llaniladi. Uni o‘zbek va fransuz tillaridagi badiiy matnlarning barcha janrlarida uchratish mumkin

Xiazmning asosiy maqsadi – simmetriya, ritm yaratish va ma’no kuchaytirishni oshirishdan iborat. U asosan badiiy adabiyotda, she’riyatda va nutq san’ati (masalan, rasmiy va jamoatchilik nutqi)da ishlatiladi. Xiazm stilistik figuralari mikro va makro matnlarda ham uchrashi mumkin, lekin ularning qo‘llanilishi kontekstga bog‘liq. Har ikki darajadagi matnlarda xiazmni ishlatishning o‘ziga xos xususiyatlari bor. Mikro matnlarda (masalan, kichik hajmdagi ijodiy asarlar, she’rlar yoki individual nutqlar) xiazmning roli ko‘proq stilistik va ritmik jihatlarga qaratilgan [1].

Bu matnlarda xiazm tez-tez ishlatiladi, chunki u qisqa va aniq tuzilgan iboralarda simmetriya va ritm yaratadi. Misol uchun, she’riy qatorlar, maxsus adabiy uslublarda xiazm ishlatiladi. Xiazm mikro matnlarda ko‘pincha estetik yoki hissiy ta’sir ko‘rsatish uchun ishlatiladi, shuning uchun bu stilistika orqali muayyan emotsional yoki falsafiy mazmun yaratish mumkin.

Makro matnlarda (masalan, katta hajmdagi asarlar, rasmiy nutqlar, siyosiy yoki ijtimoiy tekstlar) xiazm kamroq uchraydi, lekin ba’zi hollarda ma’lum bir ritorik yoki estetik maqsadlar uchun ishlatiladi. Makro matnlarda xiazm faqat muayyan joylarda, masalan, asosiy fikrlarni ta’kidlash yoki yodda qolarli frazalar yaratishda ishlatiladi. Bu matnlarda xiazm ko‘pincha ma’no qatlamlarini kuchaytirish uchun, fikrlar yoki g‘oyalar orasidagi teskari munosabatni ko‘rsatish uchun ishlatiladi:

Xiazm mavjud bo‘lgan semantik yuklamasiga ko‘ra umumiy va xususiy turlarga bo‘linadi. Umumiy hisoblangan mavzu va rema (bitta gap doirasida, qo‘shni yoki hatto distant joylashgan gaplarda) vazifalarni o‘zgartirishga asoslanadi:

Nous aimons ceux qui nous admirent, et nous n’aimons pas toujours ceux que nous admirons. (François de La Rochefoucauld, Citations)

Oqil chindin o‘zga demas, ammo barcha chinni ham demak oqil ishi emas. (A.Navoiy, “Navoiy gulshani”16-bet).

Ko'zni o'z aybingdin olma va o'zgalar aybig'a ko'z solma! (A.Navoiy, "Navoiy gulshani" 20-bet).

Vafosizda hayo yo'q, hayosizda vafo yo'q. (A.Navoiy, "Navoiy gulshani" 12-bet).

Mahalliy yoki yetarli ravishda ahamiyatga ega bo'lmagan tarzda, faqat mavzu doirasida yoki faqat rema ichida ochib beriladi. Bu yerda semantik ma'noning og'irligiga qarab ma'lum bir iyerarxiya ham mavjud. Iyerarxiyaning har bir keyingi bosqichiga o'tish bilan semantik yuklama ham kamayadi.

1. Xiazm butun remani egallaydi. Ushbu turdagi mahalliy xiazm – rema deyarli umumiy qiymatga teng:

Le mystère de la femme est qu'elle soit, à la fois, si faible et si forte: et celui de l'homme, qu'il soit, à la fois, si fort et si faible (Gilbert Cesbron, Citations).

La soupe aux choux se fait dans la marmite, dans la marmite se fait la soupe aux choux (Le Bidois L'inversion, p. 400).

Xuroson badandur, Hiri – jon anga,

Hiri – jon, badandur Xuroson anga. (Zahiriddin Muhammad Bobur ruboiylari)

Yomonni yaxshi qilish – dononing ishi, Yaxshini yomon qilish – nodonning ishi. (Maqol)

[3]

2. Xiazm butun mavzuni egallaydi – biz uni "tematik xiazm" deb ataymiz:

A jeune femme et viyeux mari, des enfants: à viyeille femme et jeune mari, des querelles. (Maqol)

Muncha mehnat aro bu fursat ila,

Muncha fursat aro bu mehnat ila. (A.Navoiy, "Sab' ai sayyor" 12-bet).

3. Xiazm remaning (periferik-rematik) qismida joylashgan:

Dame souris trotte/ Noire dans le gris du soir... Dame souris trotte / Grise dans le noir (Paul Verlaine, Impression fausse).

Yuzum bo'sag'anga sursam ne yaxshi ayshdurur,

Inoyat et eshigingda bu ayshni surayin. (Z.M.Bobur, ruboiy).

4. Xiazm mavzu qismiga qaratilgan (periferik-tematik): "Xiazm – matn" munosabatini ko'rib chiqishda masalaning yana bir jihatini e'tiborga olish zarur: umumiy matnda xiazmning o'zni va semantik salmog'i katta.

Il est évident que l'arme de la critique ne saurait remplacer la critique des armes la force matérielle ne peut être abattue que par la force matérielle; mais la théorie se change, elle aussi, en force matérielle, des qu'elle pénètre les masses.

La théorie est capable de pénétrer les masses des qu'elle procède par des démonstrations, et elle fait des démonstrations des qu'elle devient radicale. Être radical, c'est prendre les choses par la racine. Or pour l'homme la racine, c'est l'homme lui-même (traduction Jules Molitor).

O'z-o'zini ta'minlaydigan xiazm orasida hazil miniatyuralar ham uchrab turadi. Masalan: "Do'stning xotini xotinning do'stidan afzal" ataylab bo'lak-bo'lak bo'lib, baribir to'liq bir butunlikni ifodalovchi oddiy iboralar bo'lishi mumkin yoki yaxlit ifodalar bo'lishi mumkin. Masalan: "Kitob ostida sichqoncha / Qo'ltiq ostida kitob" yumoristikasi kabi.

"Xiazm – matn" guruhiga mansub quyidagi turlar lirik yoki tarbiyaviy xarakterga ega:

Nous construirons le monde / Qui nous le rendra bien / Car nous sommes au monde / et

le monde est à nous (Eugène Guillevic, Citations)

Pour l'Allemagne, la critique de la religion est terminée pour lyessentiyei, et la critique de la religion est la condition de toute critique (Karl Marx, La religion est l'opium du peuple).

O'zbek tilidagi maqol: "Yomonlikka xizmat qiladigan yaxshilik yomonlikka aylanadi. Lekin yaxshilikka xizmat qilgan yomonlik yaxshilikka aylanmaydi".

Xiazm ko'proq yoki kamroq hajmli matnga kiritilgan bo'lsa, umuman olganda, biroz semantik vaznga ega. Mavzuni ishlab chiqishda umumiy, rematik yoki tematik xiazmlar mumkin bo'lgan variantlarni, yuzaga kelishi mumkin bo'lgan vaziyatlarni sanab o'tishlari mumkin, masalan, turli xil siyosiy arboblarning ushbu birgina hazilomuz tavsifida:

"Quatre types d'hommes politiques; ceux qui pensent et agissent, ceux qui pensent sans agir, ceux qui agissent sans penser, et ceux qui ne pensent ni n'agissent" (Jules Moch, citations).

Shuningdek, ular mavzu yoki motivning yakuni sifatida natija, xulosaning aforistik ifodasi bo'lishi mumkin. Bunga bir necha misollar:

Kulgilining bitta, ehtimol kamtarona, ammo shubhasiz afzalligi bor: u har doim haqiqat. Bundan tashqari, bu kulgili, chunki bu haqiqat. Boshqacha qilib aytganda, hamma haqiqat kulgili emas, lekin hamma kulgili narsa haqiqatdir (Iskander).

Ko'proq yoki kamroq kengaytirilgan kontekstga kiritilgan xiazmning semantik og'irligi, xiazm-pointe, iboraning "asosi" bo'lib, mavzuning rivojlanishini mohirona amalga oshirganda sezilarli darajada oshadi:

Qu'on parle mal ou bien du fameux cardinal, / Ma prose ni mes vers nyen diront jamais rien. / Il m'a fait trop de bien pour en dire du mal / Il m'a fait trop de mal pour en dire du bien. (Pierre Corneille, Sur le cardinal de Richelieu)

Bu yerda kontekst bilan bog'lanish (keng ma'noda – matn sifatida ham, vaziyat sifatida ham tushuniladi) yanada yaqinroq. Bir tomondan, bunday xiazm kontekstdan tashqarida mavjud bo'lolmaydi, ikkinchi tomondan, bunday xiazmdan mahrum kontekst juda xiralashadi, chunki xiazm uning semantik markazidir.

L'homme qui, dans la réalité imaginaire du ciyel ou il cherchait un surhomme, n'a trouvé que le reflet de lui-meme, ne sera plus enclin à ne trouver que son apparence, le non-homme la ou il cherche et est forcé de chercher sa réalité véritable [4].

– Si vous sachiez, comme mon mari est exigeant! Le matin il faut que je me lève la première et que je lui apporte son café au lait. – Moi, c'est bien pire: le mien, je me demande si bien-tôt je ne devrai pas lui porter son lit au café (blague) [4].

Dialog rivojlanishida kutilmagan ta'sir turli kommunikanlar o'rtasida taqsimlangan umumiy xiazmning bir ibora ichida joylashganligida ham sodir bo'ladi:

Maria et moi, nous n'avons pas su supporter qu'on insulte un mort. On a donné aux gens l'occasion de se racheter. – Hum, dit le notaire, les forcer à faire une bonne action pour des motifs sordides... -... vaut mieux, à notre idée, que de les laisser pour de belles raisons commettre une saloperie (Bazin).

Dialogda teskari vaziyat ham bo'lishi mumkin: xiazmning chap qismi (bir kommunikaning iborasi) o'ng tomondan kontekstning sezilarli bo'lagi bilan ajratilgan (boshqa kommunikaning iborasi):

1) — Je vais vous rendre, reprit Rastignac qui défit promptement un sac et compta cent quarante francs à madame Vauquer. – Les bons comptes font les bons amis, dit-il à la veuve.

Nous sommes quittes jusqu'à la Saint-Sylvestre. Changez-moi ces cent sous. – Les bons amis font les bons comptes, répéta Poiret en regardant Vautrin. (Honoré de Balzac, *Bel ami*).

2) Botir G'ulomovich, – dedi u, hayajondan duduqlangan holda. – Nimadan siz bunchalar mashhursiz, portfelingiz esa unchalik emas? – Uch bolakay javob kutib og'izlarini ochib qolishdi. Domla o'ylanib qoldi, tarbiyachisi Hosila opa bo'lsa, qizargan holda o'girilib oldi. Botir G'ulomovich navbatma-navbat sochi tekislangan uch bolakay boshini silab chiqdi, tarbiyachisi Hosila opaning esa qo'lini qattiq siqib qo'ydi. – O'kinma, bo'talog'im, – dedi u. – Portfelim zo'r bo'la turib, o'zim unchalik bo'lmasam bundan yomoni bo'lmasdi. (N.A'zamov).

Xiazmda o'ng va chap tarafdagi qismlar har xil bo'ladi, fransuzcha matnda ularni 17 ta so'z ajratib turadi, o'zbekcha matnda esa 41 ta so'z. Birinchi holatda, xiazm maqolning rivojlanishi sifatida tuzilgan va uning o'ng, urg'u tushadigan qismi guvoh emas, balki sahnada guvoh bo'lgan ikkinchi darajali personajning izohli tub ma'no beradigan jumlasini sharhlaydi. Ikkinchi holatda esa xiazm tashkil etadigan ikkala ibora ham uning asosiy qahramonlari o'rtasidagi kommunikativ harakatlarni aks ettirib, qahramonning gapiga singdirilgan xiazmning "urg'u" li o'ng tomoni go'yoki sahnaning eng muhim mazmuni, ya'ni dunyoqarashini ifodalaydi.

Lekin bu ikkala bir-biriga o'xshamaslik holatiga ham qaramay, xiazm yaxlit bir butun sifatida qabul qilinadi va uning qismlari distant munosabatlari o'ziga xos ta'sirni kuchaytiradi, ma'lum darajada effekt bo'lib xizmat qiladi.

Le fondement de la critique irréligieuse est celui-ci: l'homme fait la religion, ce n'est pas la religion qui fait l'homme. La religion est en réalité la conscience et le sentiment propre de l'homme qui, ou bien ne sait pas encore trouvé, ou bien s'est déjà perdu. Mais l'homme n'est pas un être abstrait, extérieur au monde réel. L'homme, c'est le monde de l'homme, l'État, la Société. (Marx, d'après les traductions de J. Molitor, 2018) [6].

Muloqotdagi xiazm ikki kommunikant o'rtasida taqsimlangan barcha hollarda, matndagi iboralarning uzoq yoki yaqin joylashuvidan qat'i nazar – xiazmning chap tomoni dastlabki xiazm strukturasining tarkibiy qismi sifatida qabul qilinmaydi. Faqat matndagi o'ng, invertlangan qismlarining ko'rinishigina o'quvchi yoki tinglovchini orqaga qaytishga va dastlabki shaklni xiazmatik butunlikka kiritishga majbur qiladi.

Periferik-rematik va periferik-tematik xiazmlarga kelsak, ularning yaxlit matndagi semantik vazni kamroq bo'lsa, matnning o'zi shunchalik katta bo'ladi. Ko'pincha ular faqat ma'noviy bezagini namoyon etadi.

Sxematik ravishda xiazmning yaxlit matn bilan aloqasi quyidagicha ko'rinadi: bir kichik matnda yoki katta matnning bir bo'lagida bir nechta xiazmlarning to'planishi – uch a'zoli, zanjirli yoki ikkilamchi xiazm kabi kam uchraydigan hodisa tasvirlangan.

Xiazmlarning to'planishi she'riy uzoqlashish vositasi sifatida ishlatiladi. Uchta xiazm, ya'ni ikkita umumiy va bitta rematik xiazm to'qnashadi, masalan, Tristan Korberning "Epitafiya" she'rida o'zini topa olmagan odamning grotesk (bo'rttirilgan) obrazi yaratilgan.

(Peintre: il jouait de la musette;/ Et musicien: de la palette) gâchant bien le mal, mal le bien) :

(Il mourut en s'attendant vivre/ Et vécut en s'attendant mourir) [4].

Badiiy matnlarda eng keng tarqalgan xiazmda yaxlit badiiy obrazning o'ziga xosligi yaqqol namoyon bo'ladi, bu esa G.V.Stepanovning quyidagi jumlasini tavsiflaydi: "Alohida til birliklarining butun matnga bo'ysunishidan iborat, ammo bu birliklarning mustaqil, ixtiyoriy

ravishda ta'minlangan mazmuniy boyligi bilan uyg'unlashadi" [2].

Shunday qilib, aytishimiz mumkinki, xiazmning matn yaratuvchi roli bevosita uning mikro va makro kontekstdagi o'rni va konsentratsiyasiga, shuningdek, matn hajmiga ham bog'liq. Xiazm mikro matnlarda ko'proq estetika va ta'sir kuchaytirish uchun ishlatilsa, makro matnlarda esa g'oya yoki konseptni ta'kidlash, nutqning ritmini o'zgartirish yoki yozma asarlarda ko'proq fikrni ko'rsatish maqsadida ishlatiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Мамазияев. О.Х. Ўзбек шеърӣ нутқида хиазм ва градация: филол.фан.ном.дисс. – Фарғона: ФарДУ, 2004.
2. Степанов Г.В. Теоретическая грамматика испанского языка. Морфология и синтаксис частей речи. – Москва, 1974.
3. Ўзбек халқ мақоллари (Тузувчилар: Т.Мирзаев, А.Мусокулов, Б.Саримсоков; масъул муҳаррир: Ш.Турдимов) – Тошкент: Шарқ, 2003. – 512 б.
4. <https://citations.ouest-france.fr/citations-proverbe-francais-6937.html>
5. Ярсева. В. Н. Лингвистический энциклопедический словарь. – Москва: Сов. энциклопедия, 1990. — 685 с.
6. Moriyer H. Dictionnaire de poétique et de rhétorique, 2e édition revue et augmentée. Paris: Presses Universitaires de France.1998. – P. 118.

O'zbekiston
Milliy axborot
agentligi

